

BÍRÓ-BALOGH TAMÁS**TOLDY FERENC „LEGFONTOSABB” LEVELE TÁRKÁNYI BÉLÁHOZ**

A Központi Antikvárium 110. könyvárverésén (2009. május 22.), 150. tételként Toldy Ferenc 1852 februárjában írt „sajátkezű levele ismeretlenek »Tisztelendő Úr, tisztelt barátom« megszólítással” került kalapács alá. A korábban Luga László (az egri érseki nyomda vezetője), majd Dr. Huttkay Lipót (jogtanár, egri egyházmegyés pap) gyűjteményéből származó kézirat tehát ismét gazdát cserélt, fotómásolatát azonban Bálinger Béla antikvárius jóvoltából megkaptam, a levél „ismeretlen” címzettjét Labádi Gergely pedig Tárkányi Bélában azonosította.

Tárkányi Béla József (1821–1886) papköltő, 1838-ban kezdte meg teológiai tanulmányait, s ugyanekkor kezdett verseket is írni. A teológia elvégzése után az egri érseki irodában nyert alkalmazást; közben többször járt Pesten, hogy az írói és művészi körökkel ismerkedjen. Jelentős esemény volt életében, amikor 1844-ben a Debrecenből Pestre tartó Petőfi felkereste őt (ezt követően leveleztek is), s Tárkányit ugyanebben az évben pappá szentelték. 1847-től jelentek meg önálló művei, legtöbbjük vallási énekeskönyv. 1850-ben az egri érsek titkára lett, ekkor kapott megbízást a Biblia nyelvi modernizálására. 1858–1868 közt Egyeken volt plébános; ezen évek alatt készítette el s adta ki előbb több részletben, majd 1865-ben egy kötetben is „a Vulgata szerint, Káldy György fordítása nyomán, jegyzetekkel” ellátott, átdolgozott *Ó- és Újszövetségi Szentírást*. Ezután Budapestre költözött, különféle tisztségeket töltött be. Az Akadémia 1858-ban, a Kisfaludy Társaság 1867-ben választotta tagjának. – Halála után negyed századdal gyors egymásutánban két önálló életrajz is megjelent róla; egy „tudósabb” és egy „irodalmibb”.¹ (A két szerző mindamellet, hogy egyikük Tárkányi bibliafordítására, másikuk pedig költészetére helyezte a fő hangsúlyt, mintha a forrásokat is „felosztotta” volna egymás közt: nincs közös hivatkozásuk, ugyanazt a dokumentumot, illetve írást nem idézik.)

Toldy és Tárkányi akkor ismerkedett meg, amikor az ifjú Tárkányi – pontosabban ekkor még eredeti nevén Viperina József – verseket küldött a Kisfaludy Társaság pályázataira: a másodéves hittanhallgatóként írt *Honáldozat* című balladájával dicséretet nyert, akárcsak az 1841-ben beadott szatírjával (*Indítványok*), melyre a Társaság másodelnö-

¹ HUTTKAY Lipót, *Tárkányi Béla József élete, kisebb művei és Biblia-fordítása*, Eger, 1909; BENKÓCZY Emil, *Tárkányi Béla élete és költészete*, Eger, 1910.

keként már Toldy is felfigyelt, s biztató levelet írt az ifjú költőnek. Ez a levél kapcsolatuk kezdete. A következő évben Tárkányi Klopstock *Messiásának* fordításából küldött mutatóványt a pályázatra, s ezután Toldy 1842. február 26-án ismét levelet írt neki. Később Tárkányi erre így emlékezett vissza: „A mely posta a lapban [Religio és Nevelés – B.-B. T.] közölt »Kalászokat Klopstock Messiásából« meghozta, ugyanaz hozta meg nekem Toldy Ferencz lelkesítő levelét is, mely engem az egész Messiás lefordítására buzdított. [...] A következő szünnepokig készen voltam egy pár énekkel a Messiásból, s azt Pestre jövén bemutattam buzdítómnak, ki engem bírálat végett Vörösmartyhoz és Bajzához küldött füzeteimmel.”² Utóbb tudható, hogy „ez a levél alapozta meg Tárkányi egész útját. [...] Innen tova Toldy az ifjút, majd a férfiút tekintélye egész súlyával támogatja”, éveken keresztül „nyelvészetileg kalauzolja Tárkányit a Szentírás körül forgó műveleteiben”.³ Ugyanakkor a kapcsolatból Toldy is „profitált”, mert őt Tárkányi, „már mint érseki titkár bejuttatja a bőkezű-irodalombarát Bartakovics kegyeibe. Ezen egri érsek aztán az irodalomtörténet atyját költséges országos kutatásaiban az adományozásnak önérzetét nem sérthető minden finomságával, művészies gyöngédségével tiszteli meg. Rendelkezésére bocsátja a liceumi könyvtárt, kodexeket enged át, ezen kívül Toldynak Izabella nevű leányát az általa Egerben megtelepített Angolkisasszonyok első főnöknőjévé hívja meg. A lovagias Toldy mind e gyámolítás fejében” amellelt, hogy Tárkányit segíti irodalmi pályáján, „megajándékozta Bartakovicsot 1867-ben *Mikes Kelemen Törökországi Leveleinek* eredeti kéziratával, mely most az érsekmegyei könyvtár felbecsülhetetlen nemzeti kincse”.⁴ Tárkányi terjeszti Toldy irodalmi munkáit, és olyan sikeres, hogy Toldy véleménye szerint „az egész ország könyvtárosai s püspöki titoknokai együtt sem adtak el annyit”, mint ő egyedül, sőt 1856-ban Tárkányi adta ki Toldy Ferenc *Irodalmi arcképei s újabb beszédei* című kötetét, s nemcsak az *Irodalmi arcképek* kiadásának mecenatúrája ügyében levelezik többek közt Kazinczy Gáborral, hanem Toldy általános anyagi helyzetének javítása érdekében is; ráadásul Toldy – ha szükséges – nem restell kérni: pl. Izabella elhelyeztetése érdekében.⁵ Toldy pedig szakmai tekintélyével viszonzza mindezt: 1855-ben cikket közöl az Új Magyar Muzeumban Tárkányi *Katholikus egyházi énektáráról*,⁶ 1857-ben pedig az ő előszavával jelenik meg Tárkányi verseinek gyűjteménye.⁷

Kapcsolattörténetükben három stáció különíthető el: az atya–fiú viszony, a barátság és a testvérség. Mint Benkóczy írja: „midőn Toldy Ferenc tapasztalja azt a Tárkányi által

² TÁRKÁNYI Béla, *Klopstock Messiásából: Székfoglaló. Olvastatott 1868. márcz. 18-dikán*, A Kisfaludy-Társaság Évlapjai: Új Folyam, IV. kötet, 1867/68–1868/69, Pest, 1870, 637–668. (Ebben Toldy köszöntő beszéde is: 637–640.)

³ HUTTKAY, *i. m.*, 22–23.

⁴ Uo.

⁵ BENKÓCZY, *i. m.*, 58, 60–62.

⁶ Idézi BENKÓCZY, *i. m.*, 65.

⁷ TOLDY Ferenc, *Tárkányi élete* = TÁRKÁNYI Béla József *Költevényei*, Pest, 1857, III–VIII. – Bővebb változata: TOLDY Ferenc, *Tárkányi Béla* = UŐ, *Magyar költők élete*, Pest, 1871, II, 331–336. (Ehhez kapcsolódik még egy kéziratoss vélemény: TOLDY Ferenc, *Jelentés „Tárkányi Költevényei”-ről*, Pest, 1856. november 5., autográf, OSZK Kézirattár, Analekta 46, Tisz–Török, 6135.)

néki küldött mutatványokból, hogy csakugyan emberére akadt, a szerető *atya* szigorú utasításaival lép föl a fiatal pappal szemben”, később az összeköttetést „igyekeznek [...] minél bensőbbé, – *barátivá* tenni”, majd „a közös cél: munkálkodás az irodalom berkeiben, *testvérekké* avatja a két férfiút, lélekben elvághatatlanokká.”⁸ Amikor pedig a már idős Toldy beszédet mondott Tárkányiról a Kisfaludy Társaságban, saját szerepét a figyelemmel kísérő *tanú* alakjában fogalmazta meg: „Tisztelt férfiu! Akartad, hogy én vezesselek be e Társaságba, mely választása által az övéi közé sorozott; s én annál készebben teljesítem baráti ohajtásodat, mert abban azon régi bizodalom folytatását üdvözlöm, mely pályád eleje óta hozzám fordúlva, huszonöt éven át ifjuságod lelkesedett, s férfikorod kitünő munkássága folytonos és közel *tanujává* avatott, s ekkép mások felett ki látszott jelelni arra, hogy azon méltatásnak kifejezést adjak, melynek e mai megjelenésedet körünkben köszönjük.”⁹

Irodalmi kapcsolatukról azonban levelezésük árulkodik leginkább, amely „mindinkább sűrűbb és sűrűbb lesz, amely levelekben értesítik egymást munkásságukról, megbeszélnék egyes irodalmi dolgokat, a több szem többet lát elvénél fogva. Toldy mindenkor tanít, oktat, felvilágosít. [...] Csak forgatni kell azokat a leveleket, melyeket Toldy Tárkányihoz írt: kialakulva látjuk magunk előtt a két nagy ember nemes szívét, lelkét. Szinte meghatja az embert e fakult levelek olvasása, mennyi szeretet, mennyi gyöngédség ömlik ki belőle azok iránt, kik Toldy törekvéseinek istápolói voltak.”¹⁰ Benkóczy sűrűn használta forrásként a levelezést, és bőven idézett kiváltképp Toldy leveleiből, nemegyszer szinte teljes egészükben közölve a fontosabb darabokat.

A viszonylag egyben maradt levelezés annak köszönheti közel teljességét, hogy Tárkányi „leveles tárát Szvorényi Józsefnek adományozta, kinek hagyatékából most [1909] a zirci cisztercita apátság könyvtárának tulajdona”; ebben a dokumentumegyüttesben pedig „legbecesebbek Toldy Ferenc levelei [...], melyek tanúsága szerint az aggódó Tárkányi valóságos tanácskozást folytat a mesterrel egy-egy bibliai szólam, melynek szellemébe természetszerűleg behatott előzőleg, helyes magyar közreadása érdekében”, ugyanakkor, teszi hozzá Huttkey, „leveleket birt még Tárkányi irodalmi kincséhez tartozólag: Luga László, egri pap”, köztük a Tárkányihoz írott Toldy-levelek „legfontosabbja” szintén Luga hagyatékából lett „az egri érsekmege tulajdona”.¹¹ Ezt követően azonban a tulajdonlási sorozat folytatódik: „Dr. Huttkey Lipót, egri pap, jogtanácsos tulajdona / Luga László ajándéka” – áll Huttkey Lipót kézírásával a levél első lapjának tetején olvasható rájegyzésben.

Toldy Tárkányihoz írott „legfontosabb” leveléből Huttkey először könyve egy jegyzetében hoz egy részletet (94), majd egy későbbi helyen hosszabban is citál belőle (100–103): a megszólítást követően, a jelölt kihagyás után – könyve tárgyához igazítva – Toldy levelének csak a bibliafordításra vonatkozó részét, a második lap aljától Toldy aláírásáig, hozzávetőlegesen tehát a levél második felét. Az előkerült eredeti alapján

⁸ BENKÓCZY, *i. m.*, 33, 57 (a kiemelések tőlem – B.-B. T.).

⁹ TOLDY Ferenc beszéde: lásd a 2. jegyzetet.

¹⁰ BENKÓCZY, *i. m.*, 57.

¹¹ HUTTKAY, *i. m.*, 13, 100.

megállapítható, hogy a töredékes közlés Huttokay utólagos szövegkiemelő kurziválásaival jelent meg (Toldy alig, csak az általa valóban kiemelendő szavak esetében használta az aláhúzásos jelölést), emellett a közlést nem kerülték el a „szokásos” szövegromlás jegyei sem. (A kihagyások, ékezési és ortográfiai eltérések stb. azonban nem a közreadó tévesztései: „8 – a / hoz innen nyomtatni”, üzent Huttokay lapszéli jegyzetben a szedőnek, aki tehát az eredeti Toldy-levélből dolgozott, s így a hibákat csakis ő véthette.)

Alábbiakban – digitális fotómásolat alapján – betűhíven adom közre az *egész* levelet:

Tisztelendő Úr, tisztelt barátom,

Pár napja csak, hogy ismét olvasok és írok: egész januariusomat egy alkalmatlan hurotos szemlob rablotta el. S ma vettem Szabó István úr levelét is, melyben örömmel dicsekszik a megadott haladékkal, melyet K[egyelme]dnek köszön.

Nem fogja-e az Érsek tolakodásnak venni, ha a Muzeumot nyakára küldöm? S levéllel-e, vagy a nélkül? Így is, úgy is, szívesen. De ha aztán az árat megküldi, tűrjék, hogy egy második példány is menjen: azaz egy ingyen (személyére), egy pénzen (tán a könyvtárnak).

Hogy az Arany Bulla bizonyos szakain fel lelete akadni némelyeknek, nem lep meg: min nem lehet felakadni? de meglep, hogy K[egyelme]det is az elvadítottak közt látni. Barátom! Szűnjünk meg a vallást, a keresztyén vallást, mely igen is anyja (habár nem „egyetlen” is) az *új* civilisátiónak, solidaritásban látni mindig az egyházzal, s még inkább a hierarchiával; szűnjünk meg a historiát eltagadni, s még ott is, hol az túl van minden kétségen s minden felekezeti ségen! Hiszen a mi egyházunk (hisz én is kath. keresztyén vagyok) a mi egyházunk történetét a zsinatok, s pedig nem csak a tartományi, hanem az ökumenicus zsinatok is csalhatatlan valósággal megirták: s ezek actáiból még egyebet is vagyunk kénytelenek kiolvasni, mint a mit az Arany Bulla írója érint, s nem azért érint hogy sértsen, hanem hogy a histórián okólni ne késsünk. Én pedig igen szomorító jelenségnek tartom az utolsó évtizedben ismét keletkezett azon türelmetlenséget, mely az igazat tagadja, üldözi, s mely solidaritást követel a szent és a közt mi a szentnek épen ellenkezője. Tartok, s őszintén tartok tőle, édes barátom, hogy a mi egyházunk nem fogja magát többé regenerálni, mit nem a régi homályos visszatérés eszközölhetett volna, hanem az előre haladott emberi szellem igényeivel kibékülés. Még ezelőtt tiz évvel én ettől nem tartottam. <M> Akkor én azt mondtam protestáns barátimnak: ti meg fogtok szűnni, szükségkép, keresztyények lenni, mert már nem csak a hagyományon, nem csak a pátereken, de még a biblián is túlmentek; mert már megszűntetek evangelicusok is lenni, mert ben vagytok torkig a rationalismusban: a keresztyénységet már csak a catholicismus mentheti meg: ez haladhat még, s fog haladni, de hatalmában lesz megállani. Azóta fordultak az idők; s félek, hogy mert haladás helyett, vissza akarunk menni, szintoly biztosan idézzük majd fel az atheismust, mint ők a természeti vallás határán vannak: mindkettő *conspiratio amice* a – keresztyénség megdöntésére! – De hagyjuk ezt! már mi nem segítünk a dolgon.

A bibliának egy új fordítása régóta legbensőbb óhajtásim egyike. Mert én a bibliát szeretem, s szeretném ha az Szentírásunk nem volna is. De úgy hiszem még a cath. bibli-

ai tudománynak sem tenne eleget a vulgátának Káldi után modernizált fordítása. A vulgáta kétség kívül egyik *segéd* eszköze a bibliafordítónak, s múlhatlan eszköze, amennyiben Jeromost sokban segíthette a hagyomány, mely már n[em] él; de nem eredeti, és soha sem is lesz az. Hisz' ezt elismerték más országokban is a katholicusok; s a németeknél péld. nem csak az eredeti szöveg után készültek a legjobb <for> cath. fordítások, mint péld. Brentánóé, van Essé, Alliolié, de az utóbbi még a pápa által is canonizáltatott. Vagy mire úzzük mi is a bibliai archeológiát, a bibl. philológiát, a hermeneuticát, mikben csakugyan tovább vagyunk a IV. századbéli keresztyényeknél? hogy ott, hol a vulgáta hibás v. homályos, másképp tanuljuk a deák textust érteni mint ahogy szól? vagy hogy épen a hibás helyeket is hibásan adjuk, a homályosakat homályosan? S nem igazítottak-e koronként a vulgátán is? s mikor szűnt meg és hol az igazítás szüksége? Azért forró ohajtásom az, hogy készüljön egy új biblia; a fordító tökéletes theologus, tökéletes philologus legyen, a zsidó, chald és görög nyelvből fordítson, a vulgata segedelmével, használja fel a tudományt annak mai álláspontján; a magyar nyelvet illetőleg pedig tekintse meg Káldit is, de ne higye, hogy Káldi nagy a maga bibliájában: ő csak utódjaihoz képest nagy! A régi bibliafordítókat, a XIV. századbelieket, kiknek töredékeit a Révai, Jászay és Döbrentei-codexek tartották fen, azokat tanulja ő nappal és éjjel; Káldi ezeket csak modernizálta: s ha sok helyt helyesebb is, tartalmilag és nyelvileg, de azt a szépséget, erőt, rövidegét és nemességét, mely elődeit bélyegzi, azt ugyan utól nem érte! Úgy hiszem, egy ily bibliát akar K[egyelme]d is adni a magyar nemzetnek: csak ilyen tehet eleget a tudománynak, a vallásnak, a magyar nyelvnek; csak ilyen lehet a nemzet köz vagyonává; csak ilyen <mehet> hathat be ennek minden rétegeibe, s gyakorolhat nemesítő, mondanám szentesítő hatást egész egyházi nyelvünkre, s közvetve öszves nyelvünkre is. Ilyen adhat hosszas, állandó dicsőséget alkotójának<, > és eszközlőjének egyformán, s nem Káldinak egy új javított, azaz szebbített kiadása, milyenhez más is, én is, tudnék! K[egyelme]d, ifju ereje éreztében, bizonyosan a legmagasb után törekszik, s nem szána ily dicsó, ily szent munkától akár egy életet is – mi a tudomány mai állása mellett már nem is kívántatnék. S e reményben üdvözlöm is teljes szívemből elhatározását... csakhogy az istenért: ne siessen! Két év munkára, revízióra, nyomtatásra kevés, igen kevés. De hiszen az érsek n[em] fogja a két évet conditio sine qua non-képen kikötni!

S így Isten Önnel! az ajánlt egri bibliographiát elvárja őszinte barátja

Toldy

Pest, febr. 1. 1852.

Fontos hangsúlyozni: ez a levél csak a gomb, amelyhez a kabát még hiányzik. Toldy és Tárkányi máig kiadatlan levelezésének nagyját az Országos Széchényi Könyvtár őrzi: a Levelestárban található Toldynak 1841 és 1870 között Tárkányihoz írott ötvenöt levele, valamint Tárkányi Toldyhoz szóló tizenkét levele, 1848–1856-ból.